

Od Bosanske krajine do Sandžaka

Kratak predah u rejonu Donje Vukovsko

Noću 5/6. juna, 3. krajiška proleterska brigada prebacila se istočno od puta Bugojno - Kupres⁶⁴² i, po naređenju Štaba 1. proleterske divizije, razmjestila na prostori: Kupreška vrata - Stožer - Otinovci - Brda - Rilići - Donje Vukovsko, sa zadatkom da zatvori pravce: od Bugojna prema Kupresu, i pravce koji iz doline Vrbasa izvode na liniju Donje Vukovsko, Mračaj - Stožer ka Kupreškom polju. Bataljoni su bili raspoređeni: 1, 2. i 3. bataljon, istočno od puta Bugojno - Kupres na položajima: Mala i Velika vrata - Koprivnica - Stožer (k. 1629) - k. 1758 - Sapčenića (k. 1387) - Mračaj - Lupoglav.

Zadatak ove grupe bataljona bio je, da u sadejstvu sa 9. krajiškom brigadom koja se nalazila zapadno od puta, spriječe prodor neprijatelja od Bugojna prema Kupresu, a dijelom snaga da zatvore pravac koji od Gračanice izvodi prema Sapčenići (tt 1387) i Stožeru (tt 1578). Četvrti bataljon raspoređen je u rejonu Lanište - Vučelazine - k. 1400 - Crni vrh (k. 1417), sa zadatkom da zatvori pravac koji iz rejona Tihomišlje izvodi prema Donjem Vukovskom i održava čvrstu vezu, desno, sa 1. proleterskom brigadom. Peti, inženjerijski i bataljon »Mateoti«, sa Štabom Brigade i divizijskom bolnicom, razmjestili su se u rejonu s. Kukavice.

Desno na položajima Zahum - s. Jaklići, nalazila se 1. proleterska brigada i zatvarala glavnim snagama pravac od Šćita i Prozora, a delom snaga od Gornjeg Vakufa preko Oglavka prema Vukovskom.

Na prostoru Molovana i s. Mokronoge nalazila se 13. proleterska brigada i zatvarala pravac od Livna i Duvna.

*

Tih dana dogodili su se krupni vojno-politički događaji u svijetu i u našoj zemlji. Trupe Crvene armije nezadrživo su napredovale na zapad. Anglo-Amerikanci su, 6. juna, počeli iskrcavanje u Normandiji (Francuska). U svim krajevima Jugoslavije rasplamsale su se borbe krupnijih razmjera. Ubrzo su počeli pregovori sa izbjegličkom jugoslovenskom vladom u Londonu, što je četničkoj organizaciji zadalo krupan udarac. Zato su dani izvjesnog predaha korišteni do maksimuma za vojnički i politički rad sa starješinama i borcima u svim jedinicama. Ovi

⁶⁴² Zbornik, tom 4, knj. 26, dok. br. 24.

događaji posebno su zahtjevali pojačan politički rad u daljem vojničkom i političkom uzdizanju cjelokupnog sastava Brigade.

U vezi s tim, održano je 8. juna, savjetovanje u Štabu 1. proleterske divizije, na kome su učestvovali politički komesari brigada i njihovi zamjenici. Savjetovanju su prisustvovali član Vrhovnog štaba Sreten Žujović i politički komesar 1. proleterskog korpusa Mijalko Todorović Plavi. Na savjetovanju su razmotreni osnovni ciljevi rata, onako kako su postavljeni u Moskovskoj deklaraciji i na Teheranskoj konferenciji i, u vezi s tim o našim daljim zadacima. Ocijenjeno je da je otvaranje *drugog fronta* izraz čvrstine Antihitlerovske koalicije, da je time zadat veliki udarac silama Osovine i da to nagovještava brži poraz fašističke Njemačke, a da slom fašizma zahtijeva jedinstvo svih demokratskih snaga u svijetu.

U vezi s tim događajima u svijetu, razmatrana je i situacija u našoj zemlji. Rečeno je da jedinstvo naroda u narodnooslobodilačkoj borbi svakim danom sve više jača. Konstatovano je da su razne političke grupacije i grupe, koje su neprijateljski raspoložene prema NOP-u, pretrpjele ozbiljan krah. Pregovori sa dr Šubašićem, predsjednikom kraljevske vlade, ocijenjeni su kao izraz snage NOP-a i naše velike pobjede,⁶⁴³ a sve odluke AVNOJ-a ostale su nepromjenjene.

Na savjetovanju je istaknuta potreba da se sve jedinice, što bolje pripreme za naredni period u borbi protiv neprijatelja, a posebno protiv Nijemaca koji, iako očekuju poraz, mjenjaju taktiku, pojačavaju snage na izvjesnim sektorima i grčevito se bore. Pred partijsku organizaciju postavljeni su konkretni i vrlo odgovorni zadaci. Masovno stupanje novih boraca u jedinice, koje se i očekivalo., zahtjevalo je nove, dodatne napore i pojačan partijsko-politički rad. Trebalo je još više aktivirati sve borce; podsticati ih na pojačanu vojnu i političku obuku; na razvijanje borbenog morala; za pojačan politički rad sa narodom, omladinom i ženama; da se prestane sa sektašenjem prema hrabrim borcima i članovima SKOJ-a u pogledu prijema u redove Partije; da se više radi na teoretskom uzdizanju članova Partije i drugo.

Pošto je održano u pravom trenutku, savjetovanje je imalo veliki značaj za dalji rad na idejnom, političkom i vojničkom planu i u narednim borbama. Iako su se jedinice još dugo vremena nalazile u borbi ili na dugim marševima, sastanci partijskih organizacija održavani su redovno. To su bili kratki i sadržajni dogovori komunista o akciji ili o nekom drugom zadatku.

*

Boravak u rejonu Donje Vukovsko trajao je kratko vrijeme. Na raspoloženje boraca znatno je uticao i topao doček naroda popaljenih sela tog kraja. Narod je pretrpio sva zla koja rat donosi. Mnogo je njih poklano u prvim danima ustaške strahovlade; mnogo je mladića i djevojaka iz ovoga kraja izginulo u dotadašnjim borbama ili se nalazilo u jedinicama NOVJ, ali se, ipak, i dalje živelo na tim zgarištima. Tugom je

⁶⁴³ Poslije nekoliko dana, 16. juna, potpisan je sporazum Tito-Šubašić.

bila obavijena prošlost naroda ovoga kraja, ali su preživjeli bili okrenuti budućnosti, i slobodi, koju su voljeli više od svega.

Narod je u proleterima vidio dosljedne borce za slobodu. On je u njima osjećao svoje sinove, braću i drugove, s njima se veselio, radovao i očekivao dan pobjede. Mnogi njihovi sinovi i kćeri već su do tada bili svrstani u 9. krajišku brigadu.

Prvih nekoliko dana poslije dolaska u ovaj kraj, nije bilo značajnijih borbi. Tih dana vrhovi planinskog masiva bili su obavijeni gustom maglom, a posebno na položajima 1, 2. i 3. bataljona. Radi toga je pojačana budnost svih jedinica. Prema Bugojnu i komunikaciji Gornji Vakuf - Bugojno upućivani su izviđački organi i leteće desetine, koji su prikupljali podatke i uznemiravali neprijatelja. Primjećen je pokret neprijateljevih motorizovanih kolona na putu Bugojno - Gornji Vakuf - Prozor u oba pravca, sa kojima je 7. krajiška brigada vodila borbe oko Gornjeg Vakufa.

Prema putu Gornji Vakuf-Bugojno, 10. juna poslije podne krenuli su 4. i 5. bataljon pod komandom zamjenika komandanta Brigade, i u toku noći postavili dobro organizovanu zasjedu i minirali put na odsjeku između s. Tihomišlje i s. Gračanice. Narednog dana, kada je neprijateljeva motorizovana kolona naišla na minirani deo puta, dočekana je snažnom vatrom oba bataljona iz svih vrsta oružja. Uništena su 2 kamiona sa municijom, jedan top 37 mm, jedan blindirani automobil i oštećen jedan tenk od 15 tona. Ubijeno je 25 neprijateljevih vojnika.⁶⁴⁴ Poslije izvršenog zadatka bataljoni su se vratili u polazne rejone.

I pored pojačane budnosti, 12. juna oko 17 časova jedan njemački »trup« jačine od 65 do 70 vojnika, pošto se prethodno provukao između položaja 2. i 3. bataljona, došao je do na nekoiko stotina metara od Štaba Brigade i divizijske bolnice, koji su se nalazili u rejonu s. Kukavice, da napadnu Štab Brigade. Tu se pod šatorom zatekao zamjenik komandanta Brigade Nikola Pećanac, dok su ostali članovi bili u jedinicama. U međuvremenu je kurir štaba jednog bataljona upućen prema grupi bataljona koja se nalazila oko Stožera i Velikih vrata. Cim se udaljio od Štaba Brigade par stotina metara, primjetio je njemački »trup« koji je bio zastao. Dok je starješina »trupa« razgovarao sa vodičima, kurir se vratio u Štab Brigade i izvjestio zamjenika komandanta o prisustvu njemačkog »trupa« u neposrednoj blizini. Iako mu zamjenik komandanta u prvi mah nije povjerovao, dao je uzbunu i sa grupom kurira i još nekoliko boraca koji su se zatekli u Štabu Brigade istrčao na pogodan položaj i postavio zasjedu. U međuvremenu su Nijemci došli do prvih kuća, ustali i razgovarali sa dvojicom boraca-potkivača, koje su bez oružja uhvatili na ivici sela. Nijemci su bili obučeni u maskirna odjela, opušteni i neoprezni. Kad su krenuli prema Štabu Brigade dočekani su vatrom iz automatskog oružja. Bili su potpuno iznenađeni. Ubrzo je pristigao i komandant 5. bataljona, Ilija Radulović s jednom četom, koja se nalazila najbliže a zatim i ostale čete tog bataljona koje su odmah ubačene u borbu.

Pokušaj da se Nijemci okruže i unište nije uspio. Oni su se povlačili brzo i organizovano, i štitili jakom vatrom iz automatskog oružja. Glav-

⁶⁴⁴ AVII, k. 712, br. reg. 22/1[^]1. Operacijski dnevnik 3. krajiške brigade.

nina »trupa«, uspjela se izvući prema Stožeru, žrtvovavši zaštitnicu i bočna obezbjeđenja. Ubijen je 21 Nijemac, a dva, od kojih je jedan oficir, bili su zarobljeni. Taj njemački oficir poslije saslušanja sproveden je u Štab Divizije. Zaplijenjena su 2 puškomitraljeza »šarac«, 15 strojnica i jedan konj sa radio-stanicom i nosilima. Naši gubici su jedan poginuo i dva ranjena borca.⁶⁴⁵

Obračun 1. proleterske brigade i 7. SS divizije »Princ Eugen«

Jedna motorizovana kolona iz sastava 369. legionarske divizije stigla je 12. juna do Duvna i Livna preko Šujice na prostor Donjeg i Gornjeg Molovana i krenula dalje prema Ravnom. U isto vrijeme jedna kolona iz sastava 7. SS divizije »Princ Eugen«, krenula je iz Bugojna prema Kupresu. Pošto je uz podršku tenkova i artiljerije odbacila grupu bataljona 3. krajiške proleterske brigade i dijelove 9. krajiške brigade sa komunikacije, ovladala je položajima na Velikim i Malim vratima i prodrla u Kupres. Dio te kolone krenuo je prema Molovanu, da bi poslije kraćeg zadržavanja krenuo prema Ravnom.⁶⁴⁶

Pošto tada nije raspolagao podacima o jačini i namjerama neprijatelja, Štab Brigade naredio je da se bolnica i komore evakušu iz sela pozadi bataljona na obroncima planinskog masiva.

U borbama oko Kupreških vrata, ubijen je i ranjen veći broj neprijateljevih vojnika. Uništeno je 6 kamiona sa municijom i opremom i jedan oklopni automobil. Zaplijenjen je jedan top 75 mm sa 75 granata, 8 puškomitraljeza i 80 pušaka, 15 mašinki i dvije radio-stanice.⁶⁴⁷

U isto vrijeme motorizovane kolone neprijatelja kretale su se: od Janja preko Blagaja ka Kupresu i Vukovskom; od Bugojna prema Gornjem Vakufu i Prozoru, i od Prozora preko Šćita prema Ravnom.

Cilj Nijemaca bio je razbiti i po dijelovima uništiti jedinice 1. proleterske divizije u rejonu planina Raduša - Vukovsko.

Pošto je iz više izvora prikupio podatke o neprijatelju, Štab 1. proleterske divizije procjenio je situaciju i uočio namjere neprijatelja. Donio je odluku i 13. juna u 22,30 časova naredio da se kompletna divizija što prije prikupi i prebaci istočno od puta Prozor - Gornji Vakuf.⁶⁴⁸

Treća krajiška proleterska brigada, krenula je 14. juna, iz rejona Donje Vukovsko preko planine Raduše i Kobilje glave i u toku noći 14/15. juna, prebacila se preko puta Prozor - Gornji Vakuf, a 15. juna produžila pokret i izbila na zapadne padine planine Zec u rejon Pogarelice. Za 3. krajiškom proleterskom brigadom kretala se 13. proleterska brigada i, pošto je prešla put Prozor - Gornji Vakuf, zaposjela je položaje na liniji: s. Seoce - Škarino brdo (k. 1127) - s. Seferovići - Kasli brdo (k. 1421) - Lisac (tt 1341) i zatvorila pravac od Gornjeg Vakufa.

Prva proleterska brigada prebacila se preko ceste Prozor - Gornji Vakuf u rejonu Makljena, posjela položaje na liniji: s. Blace - Troglav

⁶⁴⁵ AVII, k. 712, br. reg. 22/1[^]t, str. 30.

⁶⁴⁶ Zbornik, tom 4, knj. 26, dok. 32, i Oslobođilački rat naroda Jugoslavije 1941-1945, izdanje 1958, knj. 2, str. 105.

⁶⁴⁷ Zbornik, tom 4, knj. 26, dok. 103.

⁶⁴⁸ Zbornik, tom 4, knj. 26, dok. 54, str. 218.

- s. Kranjčiči - s. Klek zatvorila pravac od Prozora, Rame i Ostrožnice. Tako brzim manevrom 1. proleterske divizije Nijemci su bili iznenađeni. Sve njihove kolone udarile su 14. juna u prazno.

U vezi sa prebacivanjem 1. proleterske divizije istočno od puta Prozor - Gornji Vakuf, Operativni odjel Ministarstva oružanih snaga NDH u izvještaju od 17. juna kaže: »Izvjesni dijelovi partizanskih snaga u području Prozora uspjeli su se prebaciti, noću 14/15. juna, sjeverno i istočno od Prozora, kroz obruč obrazovan usredotačenim nadiranjem njemačkih i naših borbenih skupina ... Preduzete su mjere gonjenja ... obilaznim poduhvatom (manevrom) preko Konjica.⁶⁴⁹

Borbe na planini Zec i Vranići

Pošto se uvjerio da se 1. proleterska divizija izvukla iz obruča, komandant njemačke 7. SS divizije »Princ Eugen« održao je savjetovanje 16. juna u Donjem Vakufu s potčinjenim komandantima, na kojem je razrađen plan »definitivnog obračuna« i uništenja 1. proleterske divizije.⁶⁵⁰

Odmah poslije savjetovanja uslijedilo je ponovno pregrupisavanje njemačkih i ustaških snaga. Jedna motorizovana kolona stigla je iz Kupresa preko Bugojna i Gornjeg Vakufa, i ponovo ovladala putem Prozor - Gornji Vakuf. Istovremeno su upućene jake snage u Konjic, Kreševo, Fojnicu i Busovaču, koje su poslije izbijanja u te rejone, krenule prema centru borbenog rasporeda 1. proleterske divizije, da je nabace na Vraniću planinu, razbiju i unište je.

Dok su 1. proleterska i 13. proleterska brigada spriječavale nadiranje njemačkih kolona iz doline Rame, od Prozora i Gornjeg Vakufa 3. krajiška brigada izbila je na planinu Zec i Vitreušu. Tek što je izbila na planinski masiv, prednji dijelovi brigade sukobili su se s neprijateljem. Cio dan 18. juna tri bataljona 3. krajiške brigade vodila su vrlo žestoke borbe u rejonu Vitreuša (tt 1911) - Smiljeva kosa (k. 1872) - Štit (tt 1950), i uspjele ovladati ovim položajima. U međuvremenu je neprijatelj privlačio svježe snage od Kreševa preko Podgorelice i Dusine, i od Fojnice preko Vran kamena (k. 1904), da bi zbacio jedinice 3. krajiške brigade sa planinskog grebena (planine Vraniće). Redali su se obostrani napadi i protivnapadi. Borba je vođena na vrlo bliskom odstojanju, prvenstveno bombama i automatskim oružjem. Na kraju dana neprijatelj je ovladao Vitreušom, dok su ostale visove zadržali bataljoni 3. brigade.

U isto vrijeme neprijatelj je privukao svježe snage iz doline Rame, sa Makljena i Crnog vrha, i još jače pritiskao jedinice 1. proleterske i 13. proleterske brigade, da bi okružio i razbio 1. proletersku diviziju na grebenu planina Zeca i Vraniće.⁶⁵¹

Kada je obavješten da se neprijatelj nalazi na Zec planini i da sa više pravaca nastupa prema centru borbenog rasporeda, te da se Divizija može naći u potpunom okruženju i još težoj situaciji, Štab 1. pro-

⁶⁴⁹ Zbornik, tom 4, knj. 26, str. 535-538.

⁶⁵⁰ Zbornik, tom 4, knj. 26, dok. 123, str. 469-493 - Operacijski dnevnik 2. bataljona 13. puka, 7. SS divizije »Princ Eugen«.

⁶⁵¹ Zbornik, tom 4, knj. 26, dok. br. 143, str. 245.

leterske divizije predložio je Vrhovnom štabu da se Divizija prebaci istočno od komunikacije Konjic - Sarajevo. Sutradan je obnovio prijedlog, ali nije dobio saglasnost, s obrazloženjem da 1. divizija mora ostati na toj prostoriji da bi onemogućavala njemačkim snagama slobodu manevra komunikacijama prema jadranskoj obali.⁶⁵²

U takvoj situaciji Štab 1. proleterske divizije odlučio je da cijelu diviziju što prije prikupi na Vranići planini i djeluje dalje prema razvoju situacije. Štabu 3. krajiške proleterske brigade naredio je da po svaku cijenu zadrži položaje na Zec planini i obezbjedi izvlačenje 1. proleterske i 13. proleterske brigade i ostalih dijelova Divizije prema visovima Vraniće, a 13. proleterskoj da »19. juna do pada mraka po svaku cijenu mora zadržati položaje prema Gornjem Vakufu u cilju obezbjeđenja pokreta kolone štaba divizije, divizijske bolnice i 1. proleterske brigade«. ⁶⁵³

Cijela 1. proleterska divizija našla se 20. juna na planinskom grebenu Vraniće: 3. krajiška brigada na položajima Kljun (k. 1766) - Štit (tt 1950) - Debelo brdo (k. 1861) - Tikva (tt 1979) i čvrsto zatvarala pravce od Vitreuše, planine Zec i Fojnice; 1. proleterska brigada sa Štabom Divizije i divizijskom bolnicom, poslije vrlo napornog marša uz strome južne padine Vraniće, na položajima Glavica (k. 1968) - Trskavica (tt 2027) - Ločike (tt 2107) - Sarajevska vrata; a 13. proleterska brigada na položajima Krstac (tt 2070) - Bela gromila (tt 2071) - Nadkrstac (k. 2120), i zatvarala pravac od Gornjeg Vakufa i Rostova. To je vrlo uzak prostor, nepodesan i za odbranu i za napad, prema kojem su sa svih strana izvodili podesni pravci i putevi za nastupanje neprijateljeve pješadije. Noći su bile hladne, a u jutarnjim časovima na vrhovima planine ležala je magla. Kasnije se magla razišla i bio je lijep i sunčan dan. Naređeno je utvrđivanje i maskiranje, posebno neboračkih dijelova i zabranjeno loženje vatri. Drugi bataljon 3. krajiške brigade držao je položaje na Kljunu i Štitu, i zatvarao pravac od Fojnice, a 5. bataljon na Debelom brdu i Tikvi i kontrolisao pravce koji iz doline Fojničke Rijeke izvode prema grebenu planine.

Poslije podne, jedinice njemačkog 13. SS puka i 9. ustaške pukovnije, napale su položaje 1. proleterske divizije sa svih strana. Naročito jak pritisak vršen je na položaje 3. krajiške proleterske brigade sa pravca Vitreuše, s. Bakovića i Fojnice i 13. proleterske od Gornjeg Vakufa i Rostova. Divizija se našla u izuzetno teškoj situaciji, opkoljena sa svih strana na vrhovima Vraniće. Na Vitreušu je stigao i komandant 13. puka 7. SS divizije »Princ Eugen«, da bi podstakao napad svoga puka na još odlučniju borbu.⁶⁵⁴ Da bi pospješili napad pješadije, Nijemci su izvukli brdsku artiljeriju u rejon Štita (tt 1950). Bez obzira na to 2, 4. i 5. bataljon 3. krajiške proleterske i dijelovi 7. krajiške brigade 10. divizije, odbili su napad dvije neprijateljeve kolone koje su napadale sa pravca s. Bakovića i Fojnice i zadržali prvobitne položaje. Neprijatelj nije uspio ni na odsjeku 13. i 1. proleterske brigade.

U borbama na Zec planini i Vranići samo 3. krajiška proleterska brigada izbacila je iz stroja preko 100 neprijateljevih vojnika.⁶⁵⁵

⁶⁵² Vlado Šćekić, *Borbe 1. proleterske divizije u junu 1944*, VIG br. 5/1961.

⁵³ Zbornik, tom 4, knj. 26, dok. br. 72, str. 284-287.

Zbornik, tom 4, knj. 26, dok. 123, str. 479-493.

⁶⁵⁵ AVII, k. 712, dok. br. 22/1-1, str. 32. Operacijski dnevnik 3. krajiške brigade.

Noću 20/21. juna saveznički avioni bacili su pošiljku municije, odjeće, opreme i hranu u rejon Sarajevskih vrata, namjenjenu 1. proleterskoj diviziji. Pošto su to primjetili, Nijemci su pojačali pritisak na 4. i 5. bataljon da bi onemogućili prikupljanje, ali nisu uspjeli. Ipak, s obzirom na slabu vidljivost, noć i konfiguraciju zemljišta, sva sredstva nisu prikupljena.

Dalji opstanak 1. divizije na Vranići bio je nemoguć. Zbog toga je njen štab poslije konsultacije sa članovima Štaba 1. proleterskog korpusa i Vrhovnog štaba, odlučio da se u 1 čas 21. juna 1944. Divizija odvoji od neprijatelja i, koristeći se pošumljenim terenom, što prije i u najvećoj tajnosti prebaci preko komunikacije Travnik - Gornji Vakuf,⁶⁵⁶ a dalje da dejstvuje prema razvoju situacije. Desnu kolonu sačinjavali su 1. proleterska brigada, Štab 1. proleterske divizije i divizijska bolnica, a na začelju 3. krajiška proleterska brigada. Ta kolona krenula je pravcem: Smiljevačka kosa - Runjavica (tt 1728) - Poljana (k. 1664) - Muravica - Rostovo - Crni vrh (k. 1392) - Bašarinac Polje. Na začelju kolone kretali su se 4. i 5. bataljon 3. krajiške brigade i, pod borbom, štitili pokret kolone.

Lijeva kolona 13. proleterske brigade, spustila se sa planine Vraniće pravcem Bela Gromila (tt 2021) - Uložnica - Žuberske Lazine - Koprivnica - Knežev Grob - Radovan planina i obezbjedila lijevi bok Divizije od Gornjeg Vakufa i Gračanice.⁶⁵⁷

Čim je čelni bataljon 1. proleterske brigade izbio na komunikaciju sjeverno od Rostova, postavio je zasjedu prema Travniku i Rostovu, minirao put i obezbjedio prolaz desnokrilnoj koloni. Obje kolone prešle su put Travnik - Gornji Vakuf bez borbe. Domobranske posade u Rostovu, Sebešiću i s. Laze nisu otvarale vatru. Strahovale su od partizana i odgovornosti pred pretpostavljenom komandom i bez obzira što nisu vodile borbu, izvjestile su da su nakon duže žestoke borbe odbile napad partizana.⁶⁵⁸ Tako su se u zoru 22. juna jedinice Divizije našle u ovom rasporedu: 3. krajiška proleterska brigada u rejonu Crni vrh; 1. proleterska brigada okupljena na Bašarinac polju, a 13. proleterska na Radovan planini, bez dodira sa neprijateljem. Štab 1. proleterske divizije i dijelovi 1. proleterskog korpusa i 1. proleterske divizije nalazili su se između 1. i 3. proleterske brigade u rejonu Markovine.

Borbe 3. krajiške brigade u rejonu Crni vrh (tt 1379) i k. 1392

Pošto su borci u prethodnim danonoćnim borbama i marševima i zbog neredovne ishrane i nespavanja bili jako umorni, Štab 1. divizije odlučio je da se jedinice na dostignutoj prostoriji malo odmora, s tim što će da isture borbena osiguranja prema neprijatelju i organizuju izviđanje. Poslije kraćeg odmora, 1. proleterska brigada sa Štabom 1. proleterske divizije trebalo je da se prebaci preko komunikacije Turbe - Komar na prostoriju sjeverozapadno od Vlašića, 13. proleterska preko

⁶⁵⁶ Zbornik, tom 4, knj. 26, dok. br. 92, str. 307.

⁶⁵⁷ Zbornik, tom 4, knj. 27, dok. br. 29, str. 139-144, Izvještaj Štaba 13. proleterske brigade.

⁶⁵⁸ Zbornik, tom 4, knj. 26, dok. br. 156, str. 586-591, Bojna relacija brzog zdruaga.

komunikacije Bugojna - Gornji Vakuf u rejon Oglavak - Škrta planina, a 3. krajiška brigada da ostane na tom terenu.⁶⁵⁹

Čim je doznao da su se jedinice 1. proleterske divizije povukle sa Raduše, komandant 7. SS divizije stvorio je novi plan za njihovo okruženje. Prostorija između Travnika i Donjeg i Gornjeg Vakufa skučena je za manevar operativnih jedinica, oivičena i ispresjecana relativno dobrim putevima. U međuvremenu dok se 1. divizija spuštala niz Vraniću planinu, komandant 13. puka 7. SS divizije održao je sastanak s potčinjenim komandantima u Gornjem Vakufu. Poslije toga drugi bataljon 13. SS puka hitno je, bez komore, prebačen u rejon s. Oborke na put između Komara i Donjeg Vakufa, sa zadatkom da spriječava pokret 1. diviziji preko Komara i sadejstvuje ostalim jedinicama puka. Ojačani izviđački bataljon 7. SS divizije dobio je zadatak da napada na pravcu Rostov - Crni Vrh - Bašarinac polje (malo Rostovo), a dijelovi 9. ustaške pukovnije sa pravca Rankovica. Ostale jedinice 13. puka dobile su zadatak na napadaju sa pravca Gornjeg Vakufa i Bugojna.⁶⁶⁰

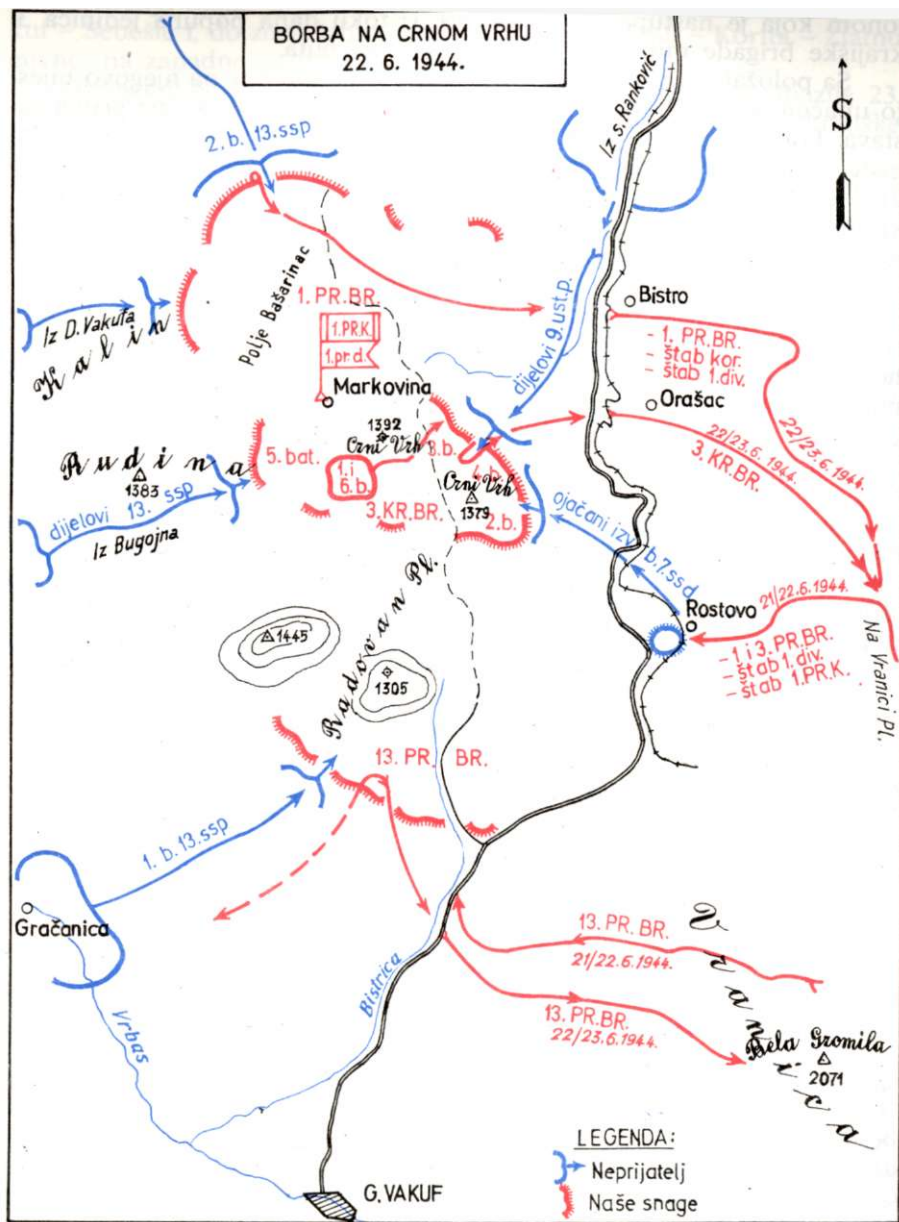
Obavještajna služba 1. divizije i štabovi brigada nisu imali nikakvih podataka o pokretima neprijatelja prema rejonu gdje je 1. divizija bila prikupljena. Borci borbenog obezbjeđenja 3. krajiške brigade bili su jako umorni i nebudni, a glavnina se bezbrižno odmarala i spavala. U zoru 23. juna neprijatelj je napao jedinice 1. divizije iz više pravaca: jedna kolona od Komara preko Milojevca, a druga od Bugojna preko Kalina prema Bašarinac polju napala je 1. proletersku brigadu. Sa pravca Gornjeg Vakufa i od Rostova, treća kolona napadala je 3. krajišku proletersku brigadu, a četvrta kolona iz rejona Gračanice preko Bojske napala je 13. proletersku brigadu. Sa pravca Han Skopljak preko s. Trnovca napadale su slabije ustaške snage na lijevo krilo 3. krajiške brigade. Neprijatelj je postigao potpuno iznenađenje kod 3. krajiške proleterske brigade.

Cilj neprijatelja je bio: energičnim dejstvom iz više pravaca nabaciti 1. proletersku diviziju na Malo i Bašarinac polje, razbiti je i onemogućiti joj pokret prema Komaru i Vlašić planini. Otuda i tolika upornost Nijemaca u nastojanju da izbací 3. krajišku proletersku brigadu sa Crnog vrha, što mu nije uspjelo.

Čim je počela borba sa osiguravajućim dijelovima 3, 4, 2. i 5. bataljona 3. krajiške brigade, koji su se zatekli na odmoru, razvili su se i prihvatili borbu, dok su se 1. i 6. bataljon našli pozadi Crnog vrha u rezervi. Članovi Štaba 3. krajiške brigade našli su se u prvoj borbenoj liniji i pomogli štabovima bataljona da što bolje organizuju i stabilizuju front. I Nijemcima je trebalo vremena da se snađu. Njihov pokušaj da se u prvom naletu dočepaju povoljnih položaja na Crnom vrhu nije uspio. Zahvaljujući prisustvu članova Štaba Brigade, samoinicijativi bataljonskih i četnih rukovodstava, iskustvu i hrabrosti boraca, front se brzo stabilizovao. Što je vreme više odmicalo borba je bila sve žešća. Nijemci su jurišali, a borci 3. krajiške proleterske brigade bili sve čvršći i odlučniji u odbrani. Znajući da neprijatelj napada i na položaje 1. i 13.

⁶⁵⁹ AVII k. 712b, f. 12, dok. 29. Knjiga depeša 1. proleterske divizije.

⁶⁶⁰ Zbornik, tom 4, knj. 26, dok. br. 123, str. 479-193. Operacijski dnevnik 2. bataljona 13. SS puka.

proleterske brigade, štab 3. krajiške proleterske brigade naredio je »ni korak nazad«. Borba je trajala preko cijelog dana. Naročito žestok pritisak neprijatelj je vršio u prijepodnevnim časovima. Odbijeno je sedam organizovanih njemačkih juriša. Zamisao neprijatelja bila je da rasječe borbeni poredak 1. divizije i da se u rejonu Bašarinac polja, spoji sa ko-

Ionom koja je nastupala od Komara. U toku dana popuna jedinica 3. krajiške brigade municijom vršena je četiri puta.

Sa položaja je oko 12 časova izvučen 3. bataljon, a na njegovo mjesto ubačen je 6. bataljon »Mateoti«. Obrazovana je operativna grupa sastava: Prateći bataljon Vrhovnog štaba i 1. i 3. bataljon 3. krajiške brigade, u gotovosti za dejstvo na ugroženim pravcima. Borba je trajala do 21 čas, odnosno punih 15 časova, a neprijatelj nije pomjerio borce 3. krajiške proleterske brigade ni za jedan korak nazad. Cio položaj bio je obavijen dimom od eksplozija ručnih bombi.

Iako su Nijemci bili uporni, u popodnevnim časovima borba je postepeno gubila u snazi. Prateći tok borbe, Štab 1. proleterske divizije tražio je izlaz iz postojeće situacije. Poslije dogovora sa članovima Vrhovnog štaba i štaba 1. proleterskog korpusa, odlučeno je da se Divizija ponovo vrati na planinu Vraniću, s tim da se krene u tri kolone na širem frontu. Cim je pala odluka, manevarska grupa bataljona, sa divizijskom bolnicom i komorama, pod komandom komandanta 3. krajiške brigade Vlade Bajića krenula je prema selu Orašac, sjeverno od Sebešića, prešla komunikaciju i obezbjedila prelaz glavnine 3. krajiške brigade. Na položajima su ostali 2, 4, 5. i 6. bataljon »Mateoti«, pod komandom političkog komesara Sime Tadića i zamjenika komandanta Brigade Nikole Pećanca. U posljednjem jurišu Nijemci su zbacili 6. bataljon »Mateoti« s položaja, ali su snažnim protivnapadom, u sadejstvu s ostalim bataljonima, bili odbačeni. Borci i starješine bataljona »Mateoti« junački su se borili. Oko polovine žrtava koje je 3. krajiška brigada imala u borbi, bilo je iz bataljona »Mateoti«.

U borbi za Crni vrh bataljon »Mateoti« je nekoliko puta bio zbacivan s položaja, ali je snažnim protivnapadom, uz sadejstvo 4. bataljona, odbacivao neprijatelja i ostajao pobjednik. Pripadnici ovog bataljona su, preko svoga Udruženja u Italiji poslije rata, ustanovili Značku Crnog vrha na kojoj piše: »Crni vrh, Bosna, Jugoslavija, datum i godina«, našto su svi ponosni.

Okolo 21 čas borbe su prestale. Jedinice 3. krajiške brigade postepeno su se svrstale u kolonu. Na začelju su bili 2. i 4. bataljon. Zatim je kolona produžila pokret pravcem Skopine Lokve (k. 1443) - Milošinovac (tt 1564) - Poljana (k. 1664), i 25. juna 1944. u zoru izbile na Vraniću.

I 1. proleterska brigada dobro je izvršila postavljenu zadatak. Pokušaj neprijatelja da je preko brda Kalin i Smrekove kose nabaci na polje Bašarinac, nije uspio. Pošto se odvojila od neprijatelja, krenula je grebenom Zgonovi prema selu Turalići, izbila na komunikaciju i obezbjedila se od Travnika. Zatim je kao lijevokrilna kolona prešla komunikaciju, i preko s. Bistro, Krtaca (k. 1590) i Mokre Ravni izbila 25. juna u rejon Poljana (k. 1664) - Javorača (k. 1663), na sjeverne padine Vraniće. Sa 1. proleterskom brigadom kretao se i Štab 1. proleterske divizije i članovi Vrhovnog štaba i 1. proleterskog korpusa.

Trinaesta proleterska brigada, nije uspjela da se prebaci preko komunikacije Gornji Vakuf - Bugojno, kako je to bilo naređeno. Ona je odbila napad neprijateljeve kolone koja je iz rejonu Gračanice nastupala preko Radan planine prema Crnom vrhu.⁶⁶¹ Zatim se noću 23/24. juna

⁶⁶¹ Zbornik, tom 4, knj. 27, dok. 29, str. 139-144.

pu liaieueilju Otava 1. uiviiiije (jicuolouu pviu ttumuimouje VJUIHII vakuf - Sebešić i, do zore, izbila u rejon Rosin (k. 2060) - Korita - Zlatno guvno, na zapadne padine Vraniće.

0 žestini borbi koje su vodile jedinice 1. proleterske divizije 23. juna, slikovito govore izvještaji štabova brigada. U izvještaju 3. krajiške brigade piše:

»Borba počinje u 4, a završava se u 21 čas. Neprijatelj jednovremeno napada 1. brigadu od Donjeg Vakufa i Bugojna. Meci ispaljeni na 1. proletersku brigadu, padaju na naš borbeni poredak i obratno. Ovo je najkrvavija borba 3. brigade u kojoj nije ni koraka ustupila.«⁶⁶²

A u izvještaju 1. proleterske brigade piše:

»Situacija ovoga dana na sektoru Crni vrh - Bašarinac polje, postala je za naše jedinice vrlo ozbiljna, što su uglavnom shvatili svi borci i rukovodioci i ovoga dana i poslednji naš borac uložio je sve napore i trud da se dotadanji sektor održi do noći i stvori mogućnost za izvlačenje jedinica iz takve situacije. Ove borbe i naponi, po mom mišljenju, mogu se ravnati sa do sada najtežim borbama i naporima, ako ne i više.«⁶⁶³

Crni vrh ostao je u sjećanju boraca 3. krajiške proleterske brigade kao jedno od najkrvavijih ratnih poprišta, koje se može uporediti sa onima iz četvrte i pete neprijateljeve ofanzive: na Kobiljoj glavi, Zec /brdu i Zlatnom boru, Visu i Šiljevcu, Borovoj glavi i drugim. Ispred položaja 3. krajiške ležali su leševi njemačkih vojnika, koje su Nijemci pod kišom kuršuma izvlačili i odvozili. U operacijskom dnevniku 3. krajiške⁶⁶⁴ o borbama na Crnom vrhu piše:

.. »Procjena vrlo skromna... poginulo je 260, a ranjeno 300 neprijateljskih vojnika, dok je prema izvještaju komandi četa ovaj broj prevaziđen.«⁶⁶⁵

A u izvještaju Štaba 3. krajiške brigade stoji da je: ... »Ubijeno 380 i ranjeno 350 neprijateljevih vojnika«. Neosporno je da je neprijatelj pretrpio velike gubitke, jer je uporno jurišao i bio košen vatrom automatskog oružja i ručnim bombama.

Gubici 3. krajiške brigade u borbi na Crnom vrhu bili su 29 poginulih i 40 ranjenih. Poginuo je i Jovica Tankosić, komandir 1. čete 4. bataljona. I 1. proleterska brigada pretrpila je velike gubitke: »više od 60 boraca« izbačeno je iz stroja.

Prelaz preko komunikacije Konjic - Sarajevo

U prepodnevrim časovima 25. juna 1944, sve jedinice 3. krajiške brigade prikupile su se na najvišim vrhovima planine Vraniće. Poslije kraćeg zastanka Brigada je produžila pokret prema planini Zec. Za njom su se kretali divizijska bolnica, Štab 1. proleterske divizije, štab 1. proleterske korpusa i Prateći bataljon Vrhovnog štaba. Pristigla je i 13. proleterska brigada i krenula za 3. krajiškom brigadom. U međuvremenu 1. proleterska brigada, poslije dvočasovne borbe, razbila je dijelove

⁶⁶² Zbornik, tom 4, knj. 26, dok. br. 103, str. 380.

⁶⁶³ Zbornik, tom 4, knj. 27, dok. br. 32, str. 149-166.

⁶⁶⁴ AVII, k. 712, br. reg. 22/1^1, str. 33.

⁶⁶⁵ Zbornik, tom 4, knj. 26, dok. br. 103, str. 380.

ke staje, koji su bili u pokretu iz Busovače prema grebenu Vraniće. Istog dana oko 15 časova, u vrijeme kada je divizijska bolnica prozerala pored malog planinskog jezera prema Sarajevskim vratima, izviđački bataljon 7. SS divizije »Princ Eugen« izbio je na greben Vraniće i ugrozio divizijsku bolnicu. Sem toga, prijetila je opasnost da neprijatelj ovlada prevojem i jedinom stazom, i odsječe 1. proletersku brigadu od 3. krajiške i 13. proleterske brigade. U borbu je ubačen Prateći bataljon Vrhovnog Štaba koji je zaustavio dalji pokret izviđačkog bataljona 7. SS divizije. Ubrzo su pristigli i bataljoni 1. proleterske brigade. Došlo je do vrlo teške borbe. Neprijatelj je nastojao da uz podršku artiljerije i minobacača ovlada visovima Vraniće, ali nije uspio. U prvi sumrak, poslije petočasovne borbe, 1. proleterska brigada odvojila se od neprijatelja i krenula za glavinom 1. proleterske divizije prema Zec planini.

Komandant 7. SS divizije nije povjerovao da se cijela 1. proleterska divizija iz rejona Crnog vrha i Bašarinac polja vratila na Vraniću, radi čega je i dalje zadržao jake snage na cesti Turbe - Donji Vakuf - Bugojno.

Cijela 1. proleterska divizija našla se 26. jula u rejonu Zec planine. Toga dana neprijatelj nije napadao. Međutim, položaj 1. divizije na Zec planini bio je još uvijek težak. Prema izjavama zarobljenika, 7. SS divizija dobila je zadatak da se ne odvaja od 1. proleterske divizije. Koristeći se relativno dobrom mrežom puteva, Nijemci su se motorizovanim kolonama prebacivali s položaja na položaj, sačekivali jedinice 1. proleterske divizije i onemogućivali njihov manevar. Uvijek su težište napada usmjeravali prema glavnini Divizije. To se moglo postići samo na osnovu sigurnih podataka o odlukama komandi i pokretu jedinica 1. divizije. Pošto je zaključeno da je neprijatelj otkrio šifru radio-veze, Štab 1. divizije je 25. juna promjenio šifru, smanjio radio-saobraćaj i odredio jedinicama šifrovane nazive.⁶⁶⁷ Ova mjera je dala dobre rezultate. Neprijatelj je ostao bez podataka. Trebalo mu je vremena da otkrije šta se to dogodilo i da tek onda interveniše.

Za vrijeme dok su se jedinice 1. proleterske divizije odmarale, 1. i 4. bataljon 3. krajiške brigade držali su položaje na Vranom kamenu i Zečevoj glavi, i zatvarali pravac od Fojnice.

Kratak predah na planini Zec dobro je došao. Svakodnevne borbe i marševi, velike žrtve, nošenje ranjenika, nespavanje i slaba ishrana, iscrpili su borce 1. proleterske divizije. U 1. i 3. brigadi bilo je dosta boraca koji su izostajali na maršu. Trebalo im je pomoći. U 13. proleterskoj su dva borca umrla od zamora, a 60 ih je bilo nepokretno.⁶⁶⁸

Dalje zadržavanje na dostignutoj prostoriji nije dolazilo u obzir. Radi toga je Štab 1. proleterske divizije odlučio da se prebace istočno od komunikacije Konjic - Sarajevo.⁶⁶⁹ Radi bolje pokretljivosti, naredeno je da se jedinice rasterete nepotrebnih stvari, suvišnog naoružanja i onog koje je bilo za opravku. Neispravno oružje, uključujući i male

⁶⁶⁶ AVII, fond NDH, k. 57, f. 2, br. dok. 6 - Izvještaj 8. posadnog zdruga.

⁶⁶⁷ Zbornik, tom 4, knj. 27, dok. 6.

⁶⁶⁸ Zbornik, tom 4, knj. 27, dok. 29, str. 143.

⁶⁶⁹ Zbornik, tom 4, knj. 26, dok. 93, str. 341 - naredenje Štaba 1. proleterske divizije.

lajjanske miofacace, preaato je jeuiineama tu. Krajiške divizije. U sa-glasnosti sa članovima Vrhovnog štaba i Štaba 1. proleterskog korpusa, odlučeno je da se teški ranjenici, teško oboleli i iscrpljeni borci ostave u 10. diviziji u rejonu Kotlov dol. Iako je bilo teško donijeti takvu odluku, drugog rješenja nije bilo. Štab 1. proleterske divizije imao je puno povjerenje u 10. diviziju. Znao je da će ranjenike skloniti na sigurna mjesta i dobro zaštititi. Sa ranjenicima je ostao ojačani vod boraca, pod komandom Žiće Trninića, komandira čete, i 3. krajiška proleterska brigada koja je dobila zadatak da se stara o ranjenicima.⁶⁷⁰

Bolnica je ostavljena u vrlo nepristupačnom, pošumljenom predje-lu i pogodnim pećinama. O tome su se brinuli borci 17. brigade 10. divizije, koji su bili iz toga kraja i poznavali sva planinska skloništa. Narod im je bio privržen. Zbog toga se sa više sigurnosti računalo da će narod pomoći ranjenim i iznemoglim borcima da se što prije oporave i vrate u svoje jedinice.⁶⁷¹

Štab 1. proleterske divizije izdao je 26. juna naređenje za prelazak preko komunikacije Konjic - Sarajevo, s tim da napad na neprijateljeva utvrđenja počne 27. juna u 22.30 časova. U naređenju je stajalo da se prelaz mora izvršiti »po svaku cijenu«; da se na odsjeku prelaza unište svi objekti, potrga željeznička pruga, zaruši cesta i organizuje protivtenkovska odbrana.

Prva proleterska divizija u brigadnim kolonama izbila je tokom 27. juna neposredno pred komunikaciju, na širokom frontu, od Konjica do Tarčina. Zavedena je vrlo stroga opšta i maskirna disciplina. Treća krajiška brigada izvršila je napad na odsjeku željezničkih stanica Kanina - Brđani. Prugu su obezbjeđivale jedinice 2. gorskog zdruha (brdske brigade) i tri oklopna voza. U Tarčinu su se nalazili Štab 1. bataljona 9. puka i jedna četa domobrana. Ostale čete nalazile su se u Pazariću, Hadžićima i na Ivan-sedlu.⁶⁷² U selu Podorašac, na odsjeku prelaza 3. krajiške brigade, nalazile su se jedinice 1. bojne 2. gorske pukovnije.⁶⁷³ Prvi, 2, 3, 5. i 6. bataljon napadali su Podorašac i željezničke stanice Kaninu i Brđane. Četvrti bataljon se nalazio u rezervi.

Zbog pomrčine i lošeg prilaza, napad je počeo sa pola sata zakaš-njenja (u 23). Neprijatelj je davao vrlo jak otpor. Poslije jednočasovne borbe 2. bataljon je slomio otpor neprijatelja u s. Podorašac i, zajedno sa 1. bataljonom, obezbjedio prelazak neboraćkih dijelova preko komunikacije. Borba za željezničke stanice Brđani i Kanina trajala je sve do 3 časa 28. juna. Likvidirana je posada na željezničkoj stanici Kanina. Zauzeti su i svi bunker i oko željezničke stanice Brđani, ali zbog interven-cije oklopnog voza, stanica nije zauzeta. Željeznička pruga pokidana je na više mjesta, a na putu je porušeno nekoliko propusta. Uništeno je jedno skladište od dva vagona municije, i drugo, manje, u kojem se nalazila razna vojnička oprema.

⁶⁷⁰ Zbornik, tom 4, knj. 26, dok. 92, str. 339. Naređenje Štaba 3. krajiške proleterske brigade, i tom 4, knj. 27, dok. 32, str. 166. Izvještaj 1. proleterske brigade.

⁶⁷¹ Neprijatelj nije otkrio bolnicu. Ranjenici su prezdravili, a iznemogli se oporavili i, poslije mjesec i po dana, došli u sastav svojih jedinica.

⁶⁷² Zbornik, tom 4, knj. 27, dok. br. 171, str. 673-679.

⁶⁷³ Zbornik, tom 4, knj. 26, dok. br. 106.

u mješecnom izvještaju i. satnije OKiopmn vozova za juri, o intervenciji **oklopnog voza se, pored ostalog, kaže:**

... »*Drugi poluvlak krenuo je za Brđane i Podorašac gde je u 23 sata došao u dodir sa odmetnicima na koje je otvorio vatru. Borba je ovom prilikom vođena 4 sata. Tada su odmetnici prekinuli prugu na 2 kilometra od Brđana*«. ⁶⁷⁴

Šteta je bila što je skladište municije uništeno, ali drugog rješenja nije bilo. Borci su, ipak, ponijeli neophodne količine municije.

U ovoj akciji ubijeno je 29, a zarobljeno 24 neprijateljeva vojnika, od kojih jedan ljekar. Zaplijenjeno je 20 pušaka, nekoliko dvogleda, 100 ručnih bombi, 50 mina za bacač, 25 pari odijela i druga ratna oprema. Naši gubici bili su 2 poginula i 29 ranjenih boraca, od kojih su dva kasnije umrla. ⁶⁷⁵ Isprobani su *džon-bul* bacači, koje smo dobili od saveznika i uvjerali smo se da efikasno probijaju bunkere debljine do 80 cm.

Poslije prebacivanja preko komunikacije, 3. krajiška brigada produžila je pokret i razmjestila se na prostoriju Raška strana - Jagodina - Najvazi - Hajdučki Dol - na južnim padinama Bjelašnice.

U Isto vrijeme 1. proleterska brigada likvidirala je neprijateljeva uporišta na odsjeku komunikacije od Bradine do Tarčina, prebacila se preko komunikacije i, 28. juna, razmjestila se na prostoriju Hranisava - Mrtvanje - Sanine, obezbjeđujući lijevi bok 1. proleterske sa pravca Bjelašnice. A 13. proleterska brigada prebacila se južnije od 3. krajiške i u toku 28. juna razmjestila se na prostoriji: Jarene - Bubin kamen - Jeličin bunar - Radobolje - Stuparovice - Pod Lovnicom, i obezbjedila desni bok Divizije od Konjica i iz doline Neretve.

U izvještaju komandanta 2. domobranskog zdruga od 26. juna piše: »Partizanska divizija u jačini od oko 5.000 naoružanih, sa mnogo strojnog oružja prešla je prugu na istok«. ⁶⁷⁶

Prelaskom komunikacije Konjic - Sarajevo, 1. proleterska divizija našla se u mnogo povoljnijoj situaciji. Njen štab izdao je naredenje ⁶⁷⁷ da se jedinice srede, a borci što bolje nahrane. Time je, brižljivo pripremana sedma ofanziva za uništenje 1. proleterske divizije, kao i sve ranije, završena neuspjehom.

*

Tako je ofanziva Nijemaca na području Bosanske krajine i sjeverne Dalmacije, koja obuhvata i drvarsku operaciju i borbe koje su 1. proleterski i 5. i 8. korpus NOVJ vodili poslije desanta, propala. Poslije neuspjelog desanta, pritisak neprijatelja na 5. i 8. korpus NOVJ znatno je oslabio, posebno poslije prelaska Vrhovnog štaba na Vis. Međutim, borbe su nastavljene nesmanjenom žestinom protiv jedinica 1. proleterske divizije, koja se našla u spletu komunikacije i planinskih masiva Jastrebnjaka, Cincara, Raduše, Zec planine i Vraniće.

«« AVII, k. 57, dok. br. 6/2-11.

⁶⁷⁵ Zbornik, tom 4, knj. 26, dok. br. 106, str. 387.

⁶⁷⁶ Zbornik, tom 4, knj. 27, dok. br. 171, str. 673-679 Bojna relacija 2. gorskog zdruga.

⁶⁷⁷ Zbornik, tom 4, knj. 26, dok. br. 104, str. 383.

Neprijatelj je nastojao da po svaku cijenu razbije 1. proletersku diviziju. Jednomjesečne borbe od 27. maja do 28. juna 1944. oko Preoca, Lisine, Mliništa, Kupreških vrata, na Vranići, planini Zec, Crnom vrhu i Bašarinac polju ubrajaju se u najteže koje su vodile brigade 1. proleterske divizije.

Svi pokušaji neprijatelja da se probiju kroz položaje 1. proleterske divizije za Drvar, nisu uspjeli. Samo je 1. proleterska brigada u tom periodu imala preko 360 poginulih i ranjenih boraca.⁶⁷⁸ U borbama su ginuli oni najhrabriji, borci, bombaši, puškomitraljesci i starješine, od desetara do komandanta bataljona. Samo u junu mjesecu iz 3. krajiške proleterske brigade poginuo je 61 borac, dok je veći broj ranjenih i 26 nestalih boraca. Poginulo je pet komandira četa: Mirko Dubovina, Jovica Tankosić, Božo Plećaš, Đuro Vujinović i Nikola Čortan.⁶⁷⁹

Borci 1. proleterske divizije izdržali su natčovječanske napore. Jedan dio teških ranjenika prebačen je avionima za Italiju na liječenje, a drugi ostavljen u 10. diviziji, dok su tijela poginulih ostala na poprištu borbe. Bez obzira na pritisak neprijatelja i uzak manevarski prostor, zahvaljujući hrabrosti, odlučnosti i požrtvovanju celokupnog sastava vještim manevrom 1. proleterska divizija je u nekoliko navrata izbjeгла još teže posljedice. Tek prelaskom preko komunikacije Konjic - Sarajevo, i 3. krajiška brigada, našla se u povoljnoj situaciji.

Manevar 1. proleterske divizije sa planine Vraniće preko komunikacije Travnik - Gornji Vakuf, prema Komaru i planini Vlašiću, njene borbe za Crni vrh i u rejonu Bašarinac polja i povratak ponovo na planinu Vraniću, i dalje, prema Bradini i Ivan-sedlu, jedan je od njenih najuspješnijih manevara u toku narodnooslobodilačkog rata.

Dok se 1. divizija odmarala na južnim padinama Bjelašnice, ustaška milicija bila je u pokretu sa svih strana i uznemiravala jedinice, prikupljala podatke i izvještavala Nijemce. Iako joj je bio potreban još duži odmor da bi se jedinice sredile, Divizija je krenula na nove zadatke.

Treća krajiška brigada je 30. juna 1944. u 3 časa krenula prema Kalinoviku.⁶⁸⁰ Da bi dobila u vremenu, kretala se u dvije kolone. Glavna kolona u sastavu 1, 4. i 6. bataljon, štabovi 3. brigade i 1. divizije 1. proleterskog korpusa, članovi Vrhovnog štaba sa Pratećim bataljonom i prištapskim dijelovima, i u zaštitnici 5. bataljon, kretali su se pravcem: Rakitnica - Slimena (k. 1464) - Kamena glava (k. 1667) - Vrhovina - Martin Laz. Pomoćna kolona kretala se pravcem Rakitnica - Poljice - Crno Jezero - Vratio (k. 1639) - Gradac. Na dostignutoj liniji kolone su se zaustavile. Organizovano je izviđanje i prikupljanje podataka o neprijatelju. U to vrijeme na prostoru Kalinovic - Foča - Goražde - Trnovo nalazile su se jedinice ustaške 8. posadne brigade iz Sarajeva; u Ustikolini 6. bataljon, a u Goraždu 5. bataljon, svaki od njih po 1.000 vojnika, a u Trnovu dvije satnije 3. bataljona.⁶⁸¹ U rejonu Kalinovika, Uloga i na

⁶⁷⁸ Miloš Vuksanović, *Prva proleterska brigada*, str. 353.

⁶⁷⁹ AVII, k. 714, br. dok. 20/1-8 Izvještaj Štaba 3. krajiške brigade Vrhovnom štabu NOVJ 9. jula 1944.

⁶⁸⁰ Zbornik, tom 4, knj. 26, str. 409-410 Naredenje Štaba 1. divizije štabovima 3. i 13. brigade.

⁶⁸¹ Zbornik, tom 4, knj. 27, dok. br. 180, str. 708-714, Bojna relacija 8. posadnog zdruga.

Jahorini, nalazili su se četnici Romanijskog četničkog korpusa i Kalinovачke četničke brigade.

Štab 1. divizije u takvoj situaciji odlučio je da likvidira neprijateljeva uporišta između rijeke Drine i puta Obalj - Kalinovik - Trnovo i što prije zauzme aerodrom kod Kalinovika, sa kojeg bi upućivao teške ranjenike za Italiju i primao pomoć od saveznika.⁶⁸² Uspostavljena je i veza sa 17. istočnobosanskom NOU divizijom, koja se nalazila na desnoj obali Drine.⁶⁸³

Poslije kraćeg zastanka, 3. krajiška brigada produžila je pokret i, u 18 časova 1. jula, ušla u Kalinovik bez borbe. Čim su se njene jedinice približile, iz Kalinovika su pobjegli Štab četničkog korpusa i Komanda mjesta sa oko 100 četnika.

U isto vrijeme 1. proleterska brigada oslobodila je Trnovo i Dobro Polje i obezbjedila se od Sarajeva i Jahorine, a 13. proleterska, poslije oslobođenja Kalinovika, upala je u Obalj i Ulog. Njen pokušaj da pređe Neretvu i ovlada Trusinom nije uspio. Sa pravca Nevesinja intervenisali su dijelovi njemačke 369. divizije i Nevesinjski četnički korpus. Trinaesta brigada povukla se 3. jula, u rejon Borja i Poljice, istočno od Kalinovika. Neprijatelj je istovremeno intervenisao dijelovima 7. SS divizije od Sarajeva, četnici od Prače preko Jahorine, a ustaše s padina Treskavice⁶⁸⁴ snagama od oko 3.000 vojnika. Taj napad odbila je 1. proleterska brigada.

Treća krajiška proleterska brigada produžila je 2. jula pokret prema Drini, razmjestila se u rejonu Miljevine i zanoćila. To je bio treći dolazak u Miljevinu i susret sa narodom toga kraja. Veliko interesovanje u boraca bilo je za događaje koji su se odigrali za vrijeme proboja iz pete neprijateljeve ofanzive, od prije nešto više od godinu dana. Jedan bataljon upućen je prema Ustikolini, sa zadatkom da zatvori pravac od Goražda. On je posjeo položaje u rejonu Pjevač brdo (k. 918), zarušio put, potrgao željezničku prugu i uspostavio vezu s jedinicama 2. krajiške brigade 17. NOU divizije, koje su se nalazile na desnoj obali Drine. Prije izbijanja 1. proleterske divizije noću 13/14. jula 2. krajiška i 6. istočnobosanska brigada oslobodile su Foču, a 15. majevička brigada Čajniče.⁶⁸⁵

Trećeg jula, jedinice 3. krajiške proleterske brigade izbile su na Drinu od Foče do Ustikoline i zatvorile pravac od Goražda i Jabuke. Drugi bataljon, zadržan je u Miljevini i zatvarao je pravac od Kalinovika. Brigada je dobila zadatak da osigura prelazak preko Drine 1. i 13. proleterskoj brigadi, Pratećem bataljonu Vrhovnog štaba, divizijskoj bolnici i prištapskim dijelovima Štaba 1. proleterskog korpusa i 1. proleterske divizije.⁶⁸⁶

Oko 250 Nijemaca, ustaša i muslimanske milicije u toku 3. jula zaobišli su bataljon na Pjevač brdu, koje su zauzeli, ali su snažnim protivnapadom razbijeni i protjerani prema Ustikolini. Treća krajiška bri-

⁶⁸² AVII, k. 712a, f 1, dok. 43, Naređenje Štaba 1. proleterske divizije.

⁶⁸³ Zbornik, tom 4, knj. 27, dok. br. 62, str. 281-288, Izvještaj Štaba 17. NOU divizije.

⁶⁸⁴ Zbornik, tom 4, knj. 27, dok. br. 152, str. 615, i dok. br. 180, str. 706-714.

⁶⁸⁵ Zbornik, tom 4, knj. 27, dok. br. 152, str. 615, i dok. br. 180, str. 706-714.

⁶⁸⁶ Zbornik, tom 4, knj. 27, str. 39-41, Naređenje Štaba 1. proleterske divizije od 4. 7. 1944.

gada je sa tri bataljona 4. i 5. jula čvrsto držala položaje Debelo brdo (k. 769) - Budanjski vrh (k. 821) - Gradina (k. 821) i spriječavala dalji prodor neprijatelja sa pravca Jabuke i Kratine i obezbjeđivala prelaz 13. i 1. proleterske brigade preko Drine. Neprijatelj je dijelovima 7. SS divizije i 8. posadnog zdruga, u jačini od oko 200 vojnika, krenuo 4. jula prema Foči sa obje strane Drine, a u rejon Mazina i Mrežice stiglo je oko 2.500 neprijateljevih vojnika od Sarajeva preko Crne Reke, Prače i Renovice.⁶⁸⁷ Pokušaj neprijatelja da se probije prema Miljevini i Foči odbijen je snažnim otporom 3. krajiške proleterske brigade. Trinaesta proleterska brigada, prešla je Drinu 4. jula 1944. u Foči, a odmah za njom štabovi 1. proleterskog korpusa i 1. proleterske divizije, sa prištapskim dijelovima i, na kraju kolone, 1. proleterska brigada. Pošto je prešla Drinu, 13. proleterska, 5. jula oko 10 časova izbila je u rejon Humka (k. 1229) - Goli vrh (k. 1309) - Kapak (tt 1202) - Krčino brdo (tt 844), dobro poznate položaje borcima 3. krajiške brigade iz četvrte ofanzive, i smijenila 2. krajišku brigadu.

Prva proleterska brigada produžila je pokret preko Kozarevine i Ponikava, izbila na put Pljevlja - Čajniče, posjela položaje na Kovač-planini i Metaljci i obezbjedila se od Pljevalja, Rudog i Lima. Štab 1. proleterske divizije uspostavio je vezu sa Štabom 2. korpusa NOVJ.⁶⁸⁸

U strategijskoj rezervi Vrhovnog štaba

Pošto je obezbjedila nesmetan prelaz 13. i 1. proleterske brigade, divizijskih i korpusnih dijelova 6. jula 3. krajiška brigada prebacila se na desnu obalu Drine: Prvi, 2. i 4. bataljon u toku dana izbili su u rejon Kapak (tt. 1202) - Goli vrh (tt 1309), a 3, 5. i 6. bataljon preko Han Sohe i Raskršća u rejon Crveno Guvno. Neborački dijelovi prebačeni su preko Drine 5. jula, i razmjestili su se na prostoriju Han Soha.

U međuvremenu su oko 150-200 Nijemaca i ustaša, naoružanih jednim minobacačem, većim brojem tromblona i 10 puškomitraljeza »šarac«, prešli Drinu kod Ustikoline i ovladali Krčinim brdom (tt 844). U 16 časova 1. bataljon i jedna četa 2. bataljona, u sadejstvu sa dva bataljona 13. proleterske brigade, izvršili su protivnapad, nabacili neprijatelja na Drinu i likvidirali mostobran. Pod zaštitom jake artiljerijske, minobacačke i mitraljeske vatre, neprijatelj se prebacio na lijevu obalu Drine.

Gubici neprijatelja: 15 poginulih i više ranjenih. Zaplijenjeno je nekoliko pušaka i tromblona, 6 granata za minobacač, 20 ručnih bombi, crvena zastava sa kukastim krstom i druga sitna oprema. Gubici 3. brigade bili su: 1 poginuo, 1 teže i 1 lakše ranjen borac.⁶⁸⁹ Treća krajiška brigada pomjerala se do kraja 7. jula na komunikaciju Čajniče - Goražde i obezbjedila se od Lima, Goražda i Ustikoline. Na tim položajima brigada je ostala do 17. jula i proslavila Dan ustanka crnogorskog naroda (13. jul) sa narodom toga kraja.

⁶⁸⁷ Zbornik, tom 4, knj. 28, dok. 8.

⁶⁸⁸ Zbornik, tom 4, knj. 27, dok. 2 - Obavještenje Štaba 1. proleterske divizije od 5. jula 1944.

⁶⁸⁹ Zbornik, tom 4, knj. 27, dok. br. 27 - Izvještaj štaba 3. krajiške od 8. jula 1944.

Drugi i 4. bataljon, bez jedne čete, izvršili su 10. jula čišćenje terena između Lima i puta Čajniče - Goražde. Zarobljeno je 7 četnika. Od 10. do 17. jula neprijatelj je tri puta vršio jak pritisak iz Goražda prema Čajniču na položaje 3. krajiške brigade, ali je svaki put bio odbijen i nabačen na Drinu, uz osjetne gubitke. Naši gubici u tim okršajima: 4 poginula i 6 ranjenih boraca.⁶⁹⁰

Prema naređenju Vrhovnog štaba 1. proleterska divizija je 9. jula stavljena u strategijsku rezervu Vrhovnog štaba,⁶⁹¹ i privremeno pod komandu Štaba 2. korpusa. Na području Sandžaka zadržala se sve do 22. avgusta 1944. Njen zadatak je bio da zatvara pravac od Pljevalja prema Zabljaku i progoni manje grupe četnika na prostoru Čelebić - Meljak - Pljevlja - Čajniče - Goražde - Foča. Istočno od puta Zabljak - Pljevlja, u širem rejonu Korijen - Maoče - Kovren, nalazila se 37. sandžačka divizija, a sjeverno od Pljevalja 17. istočnobosanska divizija, koja je zatvarala pravac od Pljevalja, Prijepolja i Rudog.

Treća krajiška proleterska brigada je u prvo vrijeme zatvarala pravce koji od Foče, Ustikoline, Goražda i Lima izvode prema Pljevljima; 1. proleterska brigada od Pljevalja prema Zabljaku, a 13. proleterska brigada nalazila se u rejonu Meljak - Brvenica - Kakmuž i kontrolisala pravac od Čelebića i Uzlupa.

Treća krajiška brigada prebacila se 18. jula na lijevu obalu Čehotine, gdje je smijenila 1. proletersku brigadu na položajima Potpeće - Kruševo - Lađana - Brvenica i zatvorila pravac od Pljevalja prema Đurđevića Tari. Na tim položajima, uz manje pomjeranje bataljona, ostala je sve do 13. avgusta, i odbila nekoliko uzastopnih napada četnika i Nijemaca koji su pokušavali da je odbace prema rijeci Tari i da oslobode put Pljevlja - Đurđevića Tara.

U Pljevljima su se nalazila dva bataljona njemačkog planinskog puka divizije »Brandenburg«, a na položajima oko grada oko 500 četnika i oko 400 pripadnika muslimanske milicije, koji su pravili svakodnevne ispade prema položajima Brigade.⁶⁹²

Jake snage Nijemaca, četnika i muslimanske milicije napale su 19. jula oko 7 časova položaje 3. krajiške brigade i lijevo krilo 1. proleterske brigade da ih odbace što dalje od Pljevalja i ovladaju cestom Pljevlja - Đurđevića Tara i Pljevlja - Lever Tara. Sve do 14 časova vođena je vrlo žestoka borba. Upornom odbranom neprijatelj je zaustavljen, a potom snažnim protivnapadom prisiljen da se povuče u Pljevlja. Zbog nedovoljne budnosti, 5. bataljon je bio iznenađen i pretrpio osjetne gubitke: 5 poginulih i 4 ranjena borca. Ubijeno je i ranjeno 25 neprijateljevih vojnika.⁶⁹³

Tih dana Štab 3. krajiške proleterske brigade obaviješten je da je Brigada 1. jula odlikovana Ordenom narodnog oslobođenja.⁶⁹⁴ U radiogramu Vrhovnog štaba, u vezi s tim piše:

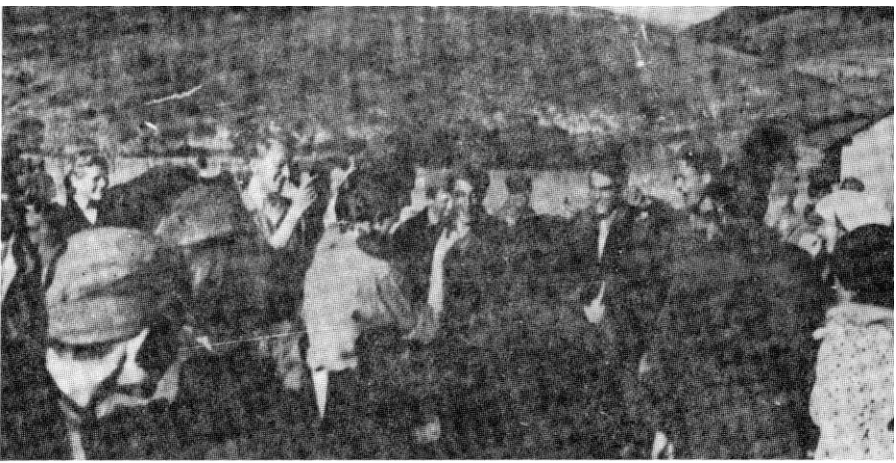
⁶⁹⁰ AVII, k. 712, br. reg. 22/1-4.

⁶⁹¹ AVII, k. 372, f. 1, dok. 33 - Knjiga depeša 1. proleterskog korpusa.

⁶⁹² Zbornik, tom 4, knj. 27, dok. 60, str. 288.

⁶⁹³ AVII, k. 712, br. reg. 22/1-4, str. 34.

⁶⁹⁴ AVII, k. 711, br. reg. 5/1-9 - Naredba Štaba 1. proleterske divizije br. 462, od 28. 7. 1944.

Borci brigade i omladina Sandžaka u zajedničkom kolu. Pljevlja avgusta 1944.

»Prva proleterska brigada, 3. proleterska krajiška brigada i 13. proleterska brigada »Rade Končar« odlikovane su Ordenom narodnog oslobođenja. Ove brigade na svojim crvenim svilenim zastavama sa zlatom izvezenim svojim nazivom nose i vrpce ordena«.

A u naredbi Štaba 1. proleterske divizije, pored ostalog, piše:

»... borcima i rukovodiocima čestitamo na visokom priznanju Vrhovnog komandanta maršala Jugoslavije druga Tita za slavne uspehe i udarничке juriše vaših boraca-proletera i za vješto rukovođenje vaših štabova u operacijama.

Pod slavnom odlikovanom zastavom vaše brigade neka se još čvršće povezu, neka još silovitije jurišaju ponosni krajiški proletari. Čvrsto sjedinjeni sa ostalim našim odlikovanim brigadama; do konačnog uništenja okupatora; do konačnog istrebljenja domaćih izdajnika; za novu demokratsku Federativnu Jugoslaviju, i za potpunu pobjedu«.

Povodom odlikovanja 3. krajiške brigade 6. avgusta, organizovana je svečanost u s. Potpeći južno od Pljevalja, uz učešće predstavnika Štaba 1. divizije, 1. i 13. proleterske brigade, divizijskog pjevačkog hora i muzike.⁶⁹⁵ Na proslavi su prisustvovali predstavnici organa narodne vlasti naroda i omladine. Održana je i zajednička proslava divizije na kojoj su učestvovali delegati iz 3. krajiške brigade. Govorio je politički komesar i. proleterskog korpusa Mijalko Todorović. U ime 3. krajiške brigade govorio je politički komesar bataljona Mirko Knežević.

Na proslavi je pročitana i naredba Štaba 3. krajiške brigade, sa kojom su 101 borac i starješine pohvaljeni za postignute rezultate, hrabrost i požrtvovanje u borbi protiv neprijatelja.

Došlo je i do kadrovskih promjena u 3. krajiškoj. Brigadu je 1. avgusta napustio njen prvi politički komesar, Simo Tadić, a nešto ranije njegov zamjenik Đuro Lončarević. Obojica su proveli u 3. krajiškoj

⁶⁹⁵ AVII, k. 714, br. reg. 1/1-11 - Naredba Štaba 3. krajiške brigade.

Pripadnice AFŽ-a dele poklone borcima bataljona »Mateoti«. U Sandžaku avgusta 1944.

brigadi oko dvije godine i s njom prešli slavan put kroz borbe i okršaje koje je vodila u dvogodišnjoj borbi.⁶⁹⁶

U isto vrijeme Brigadu je napustio i treći član Politodjela, Bajo Đuranović, a na njegovo mjesto postavljen je Milan Daljević, do tada omladinski rukovodilac u Štabu.

Za političkog komesara Brigade određen je Krsto Bajić, do tada član Politodjela, a za zamjenika političkog komesara Petar Lazarević Švabo, do tada pomoćnik političkog komesara 1. bataljona.

Po odobrenju Štaba 1. proleterske divizije, naredbom Štaba Brigade⁶⁹⁷ br. 80 od 19. jula, postavljeni su:

- za načelnika Štaba 3. krajiške brigade Milorad Đukić, do tada komandant 4. bataljona, a za mobilizacijskog oficira pri Štabu Brigade Anđelko Rodić, do tada komandant 3. bataljona, i

⁶⁹⁶ AVII, k. 714, br. reg. 9/1-14.

Obojica su otišli na nove, više i odgovornije dužnosti. Simo za političkog komesara 53. divizije 5. korpusa NOVJ, a Đuro je upućen u Sovjetski Savez, sa zadatkom da formira 1. jugoslovensku brigadu u SSSR-u.

Simo Tadić je prvi politički komesar 3. krajiške brigade i jedan od najzaslužnijih njenih rukovodilaca.

Kao iskusan predratni sindikalni radnik i rukovodilac, u URS-ovim sindikatima u Drvaru, uložio je veliki napor da od mladih i neiskusnih industrijskih i šumarskih radnika, zanatlija i zemljoradnika, i intelektualaca, kojih je bilo malo u Brigadi, izgradi poštene, iskrene i skromne ljude i dobre drugove i borce, stručno i politički svjesne i hrabre, odane narodnooslobodilačkoj borbi i Komunističkoj partiji Jugoslavije, borce za pravedniji, bolji i srećniji život, za bratstvo i jedinstvo svih naroda Jugoslavije. Svojim principijelnim i konstruktivnim stavovima, hladnokrvnim i svestranim rasuđivanjem o bitnim vojnim, političkim i ideološkim pitanjima, stekao je veliki ugled i povjerenje cjelokupnog starješinskog i boračkog sastava Brigade.

Njegove su zasluge što je 3. krajiška brigada izrasla u čvrst i homogen borbeni i moralno-politički vojni kolektiv; što se svrstala u red nekoliko najboljih brigada NOVJ; što je dobila naziv »UZOR« brigada 1. proleterskog korpusa; što je proglašena *proleterskom* i, što je odlikovana Ordenom narodnog heroja Jugoslavije i drugim najvišim ratnim vojnim odlikovanjima.

⁶⁹⁷ AVII, k. 714, br. reg. 24/1-9.

- za komandanta 3. bataljona postavljen je Mile Bulajić, a za komandanta 4. bataljona Dušan Trninić.

U znak proslave dvogodišnjice 3. krajiške brigade i jednogodišnjeg zvanja proleterske, Štab Brigade je zakazao 13. avgusta takmičenje jedinica⁶⁹⁸ za prelaznu zastavicu, i pohvale i nagrade boraca i starješina. Poslije toga uslijedilo je pravo natjecanje jedinica i pojedinaca u vojnostručnom, ideološko-političkom i kulturno-prosvjetnom radu, čime se karakteriše jednomjesečni boravak Brigade u Sandžaku. Iako su jedinice izvodile skoro svakodnevno manje akcije i čistile teren od četnika, borci su znali da ih u narednom periodu očekuju žestoke borbe i okršaji, ovoga puta pored Nijemaca, i sa četnicima Draže Mihailovića, koje je trebalo dotući vojnički i politički. Na partijskim i drugim sastancima i konferencijama analizirana je aktivnost jedinica od čete do brigade. Isticani su pozitivni primjeri pojedinaca i kompletnih jedinica u borbi. Borcima je odati zaslužen priznanje u proteklim borbama, posebno u drvarskoj operaciji, na Crnom vrhu, Zec planini i Vranići. Jednovremeno je ukazano i na izvjesne slabosti pojedinaca i nižih jedinica - nedovoljna budnost, neodlučnost i druge slabosti. Rečeno je da komandni kadar mora pokazati više inicijative i samostalnosti u donošenju odluka i rukovođenju jedinicama u borbi.

Što je vrijeme više odmicalo, u boraca je vladalo sve veće interesovanje za događaje koji su se javljali u svijetu i u našoj zemlji, a posebno za pokret u Srbiju. Prethodno savjetovanje političkih komesara na Vukovskom postavilo je mnogo zadataka pred starješinski kadar. Međutim, svakodnevne borbe i marševi nisu dozvoljavali da se oni, u potpunosti, realizuju, a novonastala situacija nametala je nove i još odgovornije zadatke. Zato je 18. jula u Štabu 1. proleterske divizije održano novo savjetovanje sa političkim komesarima Brigade i njihovim zamjenicima. Na tom savjetovanju najviše zanimanje je bilo za sporazum Tito - Subašić, i šta taj sporazum znači za dalji razvoj NOP-a, te kako će se on odraziti na držanje četnika u Srbiji; ko su članovi vlade, šta je to *namjesništvo*, i drugo. Zbog prisutne sumnje u iskrenost saveznika - Velike Britanije i Amerike, od tada je sa Sovjetskim Savezom trebalo ispravno i precizno objasniti otvaranje *drugog fronta* i ofanzivu Crvene armije. U vezi s tim naglašeno je da je Antifašistička koalicija bitan činilac za pobjedu nad fašizmom i brži završetak drugog svjetskog rata. Raspravljano je i o svim drugim pitanjima iz života i rada 1. proleterske divizije. Na pomenuta i druga pitanja odgovore su davali članovi Štaba Divizije i drugovi Sreten Zujović i Mijalko Todorović, članovi Vrhovnog štaba i Štaba 1. proleterskog korpusa.

Za vrijeme boravka u Sandžaku ostvarena je vrlo dobra saradnja sa organima narodne vlasti - narodnooslobodilačkim odborima i organizacijama SKOJ-a, koji su vrlo dobro funkcionisali. Narod je sa velikim

698 AVII, k. 714, br. reg. 2/1-7, naredba Štaba 3. krajiške brigade.

oduševljenjem prihvatio borce 3. krajiške proleterske brigade. Obnovljena su stara poznanstva iz perioda pete neprijateljeve ofanzive. Obavještajna služba vrlo je dobro funkcionisala. Rukovodstva jedinica redovno su obavještavana o pokretima neprijatelja, pa i namjerama Nijemaca i četnika. U svim većim selima organizovane su zajedničke priredbe sa prigodnim kulturno-zabavnim programom, koje su bile dobro posjećene. Nije bilo nikakvih problema oko ishrane boraca. Narod je objeručke i od svega srca odvajao stoku i pojedine artikle za ishranu boraca Brigade. To je, pored ostalog, bila velika zasluga intendantskog kadra, koji se ljudski i ispravno odnosio prema narodu i njegovoj imovini, još u prvom susretu od prije godinu i nešto više dana. Jedino nije bilo uslova za popunu Brigade novim borcima, zato što su se svi sposobni muškarci do tada već svrstali u redove NOVJ, prvenstveno u 37. udarnu diviziju.